

Jaan Lattik

Räägi mulle üks jutt

(Juttude kogumik „Räägi mulle üks jutt“, 1946)

Et kergem oleks isal, emal, vanaisal, vanaemal, õdedel, tädidel ja kõigil teistel asjaosalistel vastata laste pealekäimistele ja nõudmistele, ma siis räägin ühe jutu.

See juhtus Võrumaal, Karula kihelkonnas ja Karula vallas. Seal üldiselt juhtus ja sündis väga palju imelikke asju ja värke. Ega ma's muidu ei oskaks sealt niipalju kirjutada. Need mäed, metsad, järved ja orud on seal tulvil igasuguseid juhtumeid. Juba sellepoolest on meie kodumaa osa teistest etem, et ta asub Läti piiri lähedal. Võõrad liikusid ja rändasid mööda meie maanteid ja tõid sõnumeid ning teateid kaugemalt maadelt ja kohtadelt. See oli meil naljaasi lüüa hobune ette ja sõita Riiga voori vedama. Oma kreisi või maakonnalinn asus Karula kirikust umbes kuuskümmend kilomeetrit kaugel. Niipalju sai Võrru maad. Valga linn kõigest kaksikümmend kaks kilomeetrit kirikust. See on ikka tükk maad ja vahet. Ja Valk oli vanemal ajal läti linn. Sinna ei saa midagi parata. Läbi Karula on liikunud väga sageli sõjaväed. Venelased, tulles Pihkvast, ajasid alati oma sõjasihid ja –sarved Karula suunas. See oli kõige otsem tee Valka. Ei ole midagi imestada või hakata vastu rääkima, kui kõik need võõrad ei puistanud mitte ainult tolmu oma jalgadelt Karula pinnale, vaid jätsid sinna ka veriseid jälgi, jätsid varemeid ning purustusi. Veel rohkemgi pudenes maha võõraste rännakuist, nende elust ja olust midagi, mis aasta kümnete ja sadade jooksul kivines ja hangus muinasjutuks, et vaat' see oli siis ...

Ajalooramatud võivad sellest jutustada, kui palju kordi on näiteks venelased kõndinud mööda Karula teid, mida kõike nad seal on rüüstanud ja purustanud. Kiriku mahapõletamine oli see kõige pisem asi. Üks Põhjasõja veriseid lahinguidki löödi Karula kiriku juures. Ja sellest ajast ongi pärit lugu, mida ma nüüd jutustan.

Ilm olnud hirmus palav, kui peetud parajasti sõda sellel kohal. Rootslasi vähe ja venelasi nende vastu mis meri. Aga allaandmist ei olnud kummalgi pool. Sõda ja lahing siis ka lõppenud nii pooleteramehelikult. Väed tõmmatud tagasi. Venelased seletanud küll, et nemad olid võitnud, rootslased omalt poolt kinnitanud, et võidust polnud venelaste juures kihku ega kahku. Surnuid jäänud lahinguväljale rohkesti. Praegugi puhkavad nende väsinud surnuluud kiriku läheduses. Üks rootsi kindraleid, kes oli kogu aeg võidelnud esirinnas, läinud kirikumäe alla, sinna, kus praegu kasvab sarapuumets, ja võtnud kiivriga allikast vett ning joonud hiigla sõõmuga ennast surnuks ja kukkunud kui välgust tabatuna maha. Mehed jooksnud küll kiirest korras allika juurde, et mis on kindraliga juhtunud, et kukkus kui puu ümber. Surnud, mis surnud. Mis sa seal veel aitad või oled! Võetud ja maetud siis kiriku müüride kõrvale maha. Matuspäeva õhtul aga kuulnud allika lähedusest metsast – tol ajal kasvanud seal päris korralik mets, imegi-ilusat linnulaulu. Olnud ööbikust veelgi toredam ja kenam. Vahest kostnud nii, kui oleks lauldud kahe häälega. Üks lind üht häält ja teine teist häält. Ohvitserid, sõdurid ja ka talupojad läinud allika juurde vaatama, et mis lind see ometi võiks olla, kes sedaviisi laulab, et aina kuula ammuli suuga ja imesta. Kedagi ja midagi ei leitud. Kui inimesed jõudnud allika lähedale, vaikinud linnulaul äkitselt, nagu oleks keegi viisi noaga läbi lõiganud. Teise päeva õhtul, täpselt samal ajal ja tunnil, ütle või ära ütle, pistab lind jällegi laulma. Nii juhtunud see ka järgmisel ja kõigi teistel päevadel. Kätte aga laulikut ei saa, ka näha ei ole võimalik. Mis muud, kui asi selge. Ei see polnud kellegi tavaline laululind, ei ööbik ega mõni tema lähedane sugulane. Pidi olema üks vaim või inimene, kes on linnuks nõiutud. Miks ta just siis hakkas laulma, kui oli rootsi kindrali matus, kuna varemalt polnud ükski inimene midagi sarnast kuulnud, selle üle murdis sõjavägi ja ka ümberkaudne rahvas pead. Aga murra pead nii palju ja nii kaua kui tahad. Kui ikka kuskilt väljast selgust ei tule, ei aita ükski peapiinamine. Saladus jääb saladuseks. Varsti seadis rootsi vägi ennast äraminekuks valmis. Haavatud võeti kaasa, surnud maeti Karula mulda. Venelased olid varemalt oma teed läinud. Hommiku vara, enne päikese tõusu algas marssimine. Siis pidanuks kuulma, kuidas lind allika juures laksutas. Olnud aga viisid ja noodid, mis pannud

kohe kananaha kuulajaile ihu peale, et sellist ilusat linnulaulu pole küll ükski surelik varemalt kuulnud. Selle järele vaikinud lind. Mitte ühtki häält ei kuulnud enam kiriku lähedalt metsast, kus allik asus. Aga uued asjaolud ja nähtused hakkasid ilmsiks tulema. Kindrali hauale, mis asus kohe kiriku müüride kõrval, kirikut enam ei olnud, olid vaid müürid, kasvasid imekiiresti ilusad õitsvad lilled. Hauaküngas üleni lilli täis. Kes neid istutas või kasvama pani, kes neid kastis ja kuidas nad nii imekiiresti õitsema löid, selle üle algas jällegi rahva keskel kõva peamurdmine. Midagi oli korrast ära. See oli sajavõrra kindel. Karulas elanud tollal üks väga kange köster, kes ei olevat kedagi kartnud, ka mitte isegi vana kuradit. Kord ilmunud vana sarvik reheapaja alla, kui köster rehelas parajasti reht peksnud, ja hüüdnud läbi tossu mulgu koleda veidra ja peenikese häälega, et köster tulgu välja õue, tahtvat temaga rääkida. Olevat üks võõras teekäija ja pidavat nõu küsima. Köster läinud siis ka välja, teised küll hoiatanud, et ärgu mingi, see pole kellegi õige mees, kes kutsub. Mis köster sellest küsis või hoolis, avanud ukse, märganud kohe, et egal õigel inimesel pole tõmpsarvi otsa ees. Ilm olnud küll pime, alles varane hommik, siiski taibanud köster, kes see on, kes ta ees seisab. Sarvik küsinud kohe, et andku nimetamise sõrmest too kolm tilka verd, mida köstri isa kord olevat lubanud anda, kui ta purjus peaga sõitnud vastu puud ja siis hakkanud koledasti vanduma. Vanakurat ilmunud kohale ja ütelnud, et kasvatan su haava kohe kinni, kui annad kolm tilka verd. Köstri isa ütelnud rohkem nalja viluks: "Mul poeg kasvab; kui saab suureks ja vahvaks, küll ta siis annab minu eest. Ma vana mees, mul verd vähe." Kuri olnud nõus. Kasvatanudki haava kinni, nii et märkigi pole järele jäänud. Ja nüüd siis tulnud oma saagi järele. "Või sedaviisi on need lood ja asjad," ütelnud köster, "mu õnnis isa pole mulle sellest midagi ei rääkinud. Ta õnnis puhkab juba ammu rahus." Nende kahe sõna kohal õnnis ja rahus võpatanud kurat, nagu oleks teda uss nõelanud. Köster hüpanud rehetarre tagasi, haaranud koodi, ilmunud uuesti õue ja pannud koodiga vanasarvikule vastu lagipead sellise lahmaku, et virutanud vanamehe otsekohe seliti maha. Kurat olnud aga kärmesti jalul ja asunud omakorda lööjale kallale. Mindud siis käsitsi kokku. Köster ütelnud: "Ole Jumal mulle nüüd ise armuline." Siis surunud kurjus oma vastast kõvasti, nii et luud-kondid paindunud köstril, lasknud järsku lahti ja kadunud ööpimedusse. Oli selgesti võinud kuulda, kuidas ta karanud järve, mis asub praegu köstrimaja ukse all. Vaat' seesama köster oli võtnud nõuks, et läheb ja püüab linnu kinni, kes ometi laulis nii ilusaid viise, kui ta aga kordki veel peaks häält tegema. Ka tahtnud ta uurida toda saladust, kes see kasvatab lilli kindrali haual. Heakene küll. Ühel hästi pimedal õhtul peitnud ta ennast kirikutorni viiva trepi alla, mis oli venelaste põletamise tööst alles säilinud. Sealt oli ta siis puurinud oma silmad haa suunas, et peaks ikka midagi nägema, kui keegi liigub või tuleb. Umbes keskööl lõõnud taevas selgemaks, pilved harvenenud, nii et tähedki tulnud avalikuks. Ja mis sa ütled: kaks väikest lindu lennanud haa peale. Karanud ja hüpnud ühest kohast teise ja ajanud kogu aja oma linnukeeles juttu. See ei olnud niisugune tsissistamine või vadistamine, nagu linnud tavaliselt vadistavad. Olnud justkui laste jutt. Kui väike laps hakkab rääkima, siis ta ütleb seesuguseid poolikuid, katkisi sõnu, tulevad pulgaga tõugatult suust välja. Äkki hakanud sadama vihmapiisku. Olnud uduvihm. Ka köstri käte peale tulnud veidi udu. Pilvi aga näha ei olnud. Tähed paistnud selgesti. Sellel udul olnud mingi magus lillelõhn juures. Köster ei ole ennast liigutanud. Hingamise juures hoidnud suud vastu müüri, et kuidagi mitte endast märku anda. Tükikese aega kestnud lindude külaskäik. Kui nad olid õhku tõusnud, kattunud taevas jällegi pilvedega. Kuid vihma ei tulnud. See nägemus olnud nii huvitav ja meeltülendav, et luuraja ei saanud paaril ööl korralikult uinuda. Tal olnud tunne, nagu oleks ta ühendusse astunud ülemaiste võimude ja vägedega. Kellelegi ei hinganud ta oma salajasest käigust. Järgmisel pühapäeval lugenud ta kiriku varemete kõrval jutlust. Õpetajat (Hornung – T.K) ei olnud. Ta oli venelaste poolt vangistatud ja ära viidud. Mõne aja pärast pääses ta põgenemise teel lahti, kuid suri katku.

Rahvast tulnud jumalateenistusele väga palju. Kõik Karula kihelkonna rahvas, kes oli sõja jalge alt pääsenud, metsas ennast varjanud või muidu ellu jäänud, oli olnud koos. Kui köster ürrjanud laulu, oli rahvas imestuse pärast tahtnud kangeks jääda. Nii ilus, sulav ja kõlav hääl

olnud köstril. Varemalt ei olnud ta kunagi sedaviisi laulnud. Koguduse ühislaul jäänud kaugele maha tema omadest. Jutlus, mida ta ette kannud, olnud samuti südamlilik ja tunginud kui oherdiga inimeste hinge. Ta olevat rääkinud taevalikest vaimudest, kes tulevad maa peale lindude näol. Kes kastavad ja niisutavad kuivanud maapinda taeva kastega ja uduga. Ta olevat siis näidanud käega rootsi kindrali hauale ja ütelnud, see mees oli sangar, kes omas oma sõduri rinnas jumalikku jõudu. Ta suri, kui ta oli joonud palava ilmaga meie allika karastavat vett. Tema surma leinavad sõjamehed. Ja sealtpoolt surmagi leinatakse teda taga. Tema viib hauda rootslaste võidu. Ja meie maale tuleb üks teine jõud ja võim. Aga siia hauda ta ei jää. – Kokkutulnud kogudus ei suutnud kuidagi aru saada, mis selle köstriga on juhtunud, et ta niiviisi räägib. Jutluse ja jumalateenistuse lõpul surunud ta väga südamlikult ristiinimeste kätt ja tähendanud, et ei tea kauaks teda veel on siin Karulas. Lubanud välja rännata, kuhugi hästi kaugele. Kui tuli sügis, tuli talv, siis juhtus jällegi midagi erakorralist ja harukordset. Ühel päeval oli kindrali haud kiriku kõrvalt kadunud. Mitte ühtki märki polnud järele jäänud, et vaat' seal selles kohas oli kord hauaküngas. Toodud kangid ja labidad, raiutud lahti külmanud maapind. Kõik tühi, mis tühi. Kes see viis ja varastas surnu ära, seda keegi ei teadnud. Umbes samal ajal kadus köster Karulast. Arvati ja usuti kindlasti, et ta kuidagiviisi oli ühenduses salapärase kindralihaua kadumisega. Rahvas teadis väga hästi, et ta oli mees, kes omal ajal vanakuradigi oli läbi kolkinud, ja et see siis temasugusel oli tühine asi pidada ühendust vaimudega. Kurat ei saanud kolme tilka verd, nüüd siis võisid taevased vaimud teda igal ajal toetada.

Asi olekski jäänud soiku ja igaveseks saladuseks, kui mitte Urvaste rahvas ei oleks toonud veidikese selgust pimedusse. Urvaste on Karula naaberkihelkond. Ja ega see ei tea mis maailma ime pole, kui Karula sündmused otsaga Urvastesse jõuavad. Mõlemate kirikute vahet on umbes niisama palju maad kui Karulast Valka, see tähendab paar kilomeetrit üle kahekümne. Mõlemad kirikud asetsevad kõrgel kohal. Ühe kiriku tornist võib vabalt teist templit näha. Karula asend on siiski niipalju kõrgem Urvastest, et Karula vundament ja Urvaste kiriku torni tipp on ühel kõrgusel. See ei võigi minu arvates teisiti olla. Sest ega Karula üheski tükis Urvastest alla ei jää.

Mis seal Urvastes siis juhtus, see oli juba midagi, mida maksab kirja panna. Ühel ennejuuluaegsel pühapäeval varahommiku tunnil olid inimesed, kes elasid Uhti järve läheduses, kuulnud järve peal mingisugust kelladega sõitmist või edasitagasi sagimist lumisel järveteel. Mindud siis vaatama, mis seal võiks olla. Ja mitu inimest kohe olid oma silmaga näinud järvel kihutavat kahe hobuse saani. Hobustel olnud kurinad kaelas, mis annud hästi heledat häält.

Saanis istunud üks toredas sõjaväemundris mees, kelle nägu aga ei saanud eemalt näha. Raudkübar olnud hästi sügavale üle silmade tõmmatud. Kutsar olnud pukis ja juhtinud hobuseid. Sõit kestnud üsna tüki aega. Sõidetud ühest järve otsast teise mitu korda. Siis ilmunud järve kohale kaks väikest lindu, kes pistnud laulma ütlemata ilusa linnuhäälega. Kesktalvel külmal ajal kuulda linnulaulu järve kohal, see pole nali. Umbes samal ajal ilmunud Karula poolt järve äärde üks mees, kes oli võtnud kübara peast ja ürjanud laulu, mis alles olnud laul. "Just kui Karula köster laulab teine?" ütelnud inimesed. Tollest jumalateenistusest, kus köster nii ilusasti laulis, oli läinud jutt laiali, et laulab just kui Karula köster. Seda ütlust tarvitatud igal pool, kuhu rahva jutt küündis.

Äkki keset järve murdunud jää. Ja sõitja ühes kutsari, saani ja hobusega kadunud järve sügavusse. Nagu teada, on Uhti järv kiriku all kõvasti sügav, et ära aga mine lähemale, kui ujuda ei oska.

Silmapilkselt olnud kõik kui luuaga ära pühitud. Ei sõitjat ega hobuseid, ei linde laulmas ega meest, kes laulis nii vägevasti, kui laulis kord Karula köster...

Tolle salajase sõjamehe sõit ei ole siiski veel lõppenud. Rahvas teab rääkida, et sõjamees ei olnud keegi muu kui rootsi kindral, kes puhkas lühikest aega Karula kiriku müüride varjus ja kes siis nägemata, tundmata jõudude ja vaimude käsul, kutsel ning abil lõpetas oma maapealse rännaku Uhti järve jäisel pinnal. Nüüd ta jätkab sõitu mööda järve sügavust; vahel

jõuluööl võivat praegugi kuulda jää all kurinate kõlinal. Rahvas teab väga hästi, et see on vana põhjasõjaaegne rootsi kindral, kes seal mööda järve sügavust edasi-tagasi kihutab. Juhtub mõni võõras teekäija, kes ei ole Võrumaalt pärit, küsima, et kas see jutt ka tõele vastab, et keegi jää all sõidab, siis Urvaste inimestel on üks vastus. Ega teist ei ole. Tulgu võõras ja kuulaku ise oma kõrvaga ühel jõululaupäeva õhtul, kas on järve põhjas midagi kuulda või ei ole? On võõras kole uudishimuline ja tahab teada saada, kui kaua vee all sõit kestab, siis ütlevad inimesed, et nad selle kohta ei oska midagi ütelda. Ons see nii tähtis, kui kaua elab, hõljub, liigub ja rändab suust suhu ilus muinasjutt, mis on kui küps maasikmari eesti noortele suhu pista, kui nad küsivad: noh, räägi siis üks jutt.

Lisaks:

Minu sünni- ja kodukihelkonnas Lõuna-Eestis Karulas elab rahvasuus palju jutte venelaste sõjakäikudest ja teatakse ka kohti ja paiku, kus venelased ja rootslased suure Põhjasõja ajal on võidelnud. Ühte mäge mitte väga kaugel kirikust kutsutakse Kuningamäeks, seepärast et seal olevat Rootsi kuningas oma staabiga pidanus peakorterit. Samuti elab põlvest põlve jutustus ühest rootsi kindralist, kes hirmus palava ilmaga oli võtnud kiivriga kirikumäe alt allikast vett ja joonud ühe söömuga kiivritäie tühjaks. Samas oli ta kukkunud maha ja heitnud hinge. Maetud Karula kiriku müüri kõrvale maha, kust tema põrmu olid salajased vaimud viinud mustade hobustega Urvastesse ühte järve. Seal all järvepõhjas sõidab kindral kahehobuse-saaniga, kutsar pukis, kuni ükskord tuleb jälle Rootsi võim maale ja kindral vabaneb ning ilmub oma vägede etteotsa. Mägede varjus orgudes ja metsadesse tekkinud järvede kallastel pidid olema allmaakäigud, mis viivad koobastesse, kus rahvas elas ja ennast varjas, kui venelased võimutsesid mööda maad ringi. Naisi ja tütarlapsi on peidetud suurima hoolega ära venelaste eest. Need kartsid hirmsasti vene sõdureid. Papijärve kaldal, mis asub Karula kiriku lähedal, võivat jaanipäeva õhtul kuulda nende naiste ja laste nuttu ja häälitsemist, kes ennast venelaste eest uputasid sinna järve. (Jaan Lattik 1952)

Vana hõberemmelga all olnud allikas, mis muistendi järgi seotud Põhjasõjaga, on praeguseks juba kuivanud ja kinnikasvanud.

Karula kihelkonda korduvalt laastanud sõdadest on rahva mälestustes erksamalt meeles Põhjasõja-aegsed sündmused. 2. jaanuari 1708. a. õhtul toimus Karula kiriku lähedal lahing. Vene ratsaväele (umbes 4300 meest), kes oli kindralmajor Otto Rudolf von Schaumbergi juhatusel Karula kiriku juurde laagrisse asunud, tungisid kallale Papijärve lähistel laagris asunud rootslased (umbes 570 ratsa- ja 2000 jalameest) obersteitnantide A. J. Kaulbari ja Brömseni juhatusel. Kallaletungil olnud algul ootamatuse tõttu edu, kuid rootslased löödi vaenlase liiga tugeva ülevõimu tõttu varsti kaunis suurte kaotustega põgenema. Sellest lahingust on rahvapärimeses säilinud omapärane lugu: Karula kiriku juures peetud lahingus olla üks rootsi kindral endale mõõgaga Vene väest tee läbi raiunud ja mäe alla allikale jooma läinud. Joonud allikal kiivritäie vett, kukkunud ta surnult maha. (Helmut Hallemaa 1975)